

თურქეთელი ქართველები, აფხაზები და ლაზები დღეს

1. შესავალი

საქართველოდან ოსმალეთში ქართველთა და აფხაზთა გადასახლება მე-19 საუკუნეში მოხდა, რუსეთ-ოსმალეთის ომების შედეგად. მათ იძულებით დაატოვებინეს სამშობლო, მისი სხვადასხვა კუთხე: მეხსეთი, აფხაზეთი, აჭარა, სამეგრელო, გურია...

დღეს საქართველოდან გადასახლებული ქართველები და აფხაზები თურქეთში საქართველოს დიასპორას წარმოადგენენ. რაც ეხება ლაზებს, ისინი თანამედროვე თურქეთის სახელმწიფოს მკვიდრ მოსახლეობად აღიქმება. თურქეთის ართვინის ოლქში და ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიაზე განაგრძობს ბინადრობას ასევე აქაური ტერიტორიების მკვიდრი ქართული მოსახლეობა.

ტერმინით „დიასპორა“, აღინიშნება თავისი წარმოშობის ქვეყნიდან სხვა ქვეყანაში გადასახლებული და იქ დამკვიდრებული მოსახლეობა და მათი შთამომავლობა, რომელიც გარკვეულწილად, ამა თუ იმ ფორმითა და შინაარსით, იცავს საკუთარ ეთნიკურ და კულტურულ იდენტობას და აქვს თავდაპირველი, ისტორიული სამშობლოს ხსოვნა. როგორც წესი, დიასპორა ინარჩუნებს ცოცხალ კავშირს თავის დედასამშობლოსთან და მონაწილეობს მის ეკონომიკურ, კულტურულ, პოლიტიკურ ცხოვრებაში და ცდილობს მასზე ზეგავლენის მოხდენას. დიასპორას შეუძლია მნიშვნელოვანი როლის თამაში საერთაშორისო არენაზე თავისი ისტორიული სამშობლოს ინტერესების გასატარებლად. ლოკალურ დონეზე დიასპორა „ახალ“ და „ძველ“ სამშობლოს შორის დამაკავშირებელი ხდება.

დიასპორას აქვს როგორც პოზიტიური, ასევე ნეგატიური გავლენა თავის წარმოშობის ქვეყანაზე. ის შეიძლება ერთ შემთხვევაში განვიხილოთ როგორც თანამონაწილე, თანამგრძობი ისტორიულ სამშობლოში მიმდინარე პროცესებისა, სხვა შემთხვევაში კი შეიძლება მოგვევლინოს, როგორც დესტაბილიზაციის ხელშემწყობის, ასევე დაპირისპირებულ საზოგადოებრივ და სოციალურ ჯგუფებს შორის ერთგვარი მომრიგებლის როლშიც.

მე-20 საუკუნეში თავი იჩინა დიასპორის აქტიურმა ჩართულობამ მის ისტორიულ სამშობლოში მიმდინარე კონფლიქტებში და წარმოშვა „ნაციონალიზმი საზღვრებს გარეშე“. ეს ნიშნავს, რომ ამა თუ იმ ქვეყნის ნაციონალური იდეოლოგია, გამოძახილსა და დინამიკურობას იძენს ამ ქვეყნიდან ათასობით კილომეტრით დაშორებულ, განსხვავებული კულტურისა და გეოპოლიტიკური რეალიების პირობებში მცხოვრებ მის დიასპორაში. თვალსაჩინო მაგალითი ამ მოვლენისა გახლავთ სომხური დიასპორა აშშ-ში, ევროპაში და მისი აქტივობები.

ამასთან, სოციალური ქსელების საყოველთაო განვითარებამ ხელი შეუწყო ე.წ. „ვირტუალური საზოგადოებების“ წარმოქმნას. პიროვნებები, ეთნონაციონალური და ეთნოკულტურული ინტერესებიდან გამომდინარე, ინტერნეტში „დიალოგისა“ და „კონფლიქტის“ გარემოს ქმნიან. ეს ვირტუალური გარემო კი, თავის მხრივ, სრულიად რეალურად, ყოფიერების დონეზე განსაზღვრავს მტერსა და მეგობარს. ამ მხრივ დიასპორის აქტიურობა, ზემოთ აღნიშნული საზღვრებს გარეშე ნაციონალიზმის ჩარჩოში თავსდება.

თურქეთის ქართველები, ლაზები და აფხაზები წარმოადგენენ ეთნიკურ ჯგუფებს, რომლებიც, თურქეთის სახელმწიფოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სივრცეში, არსებული კანონმდებლობის ფარგლებში, ცდილობენ დაიცვან და განავითარონ საკუთარი კულტურული და ეთნიკური თვითმყოფადობა.

თურქეთის ქართველების, ლაზებისა და აფხაზების ეთნიკური თვითშეგნების განვითარება მიმდინარეობს მშობლიური ენის შესწავლის, თვითმყოფადი კულტურისა და ტრადიციების ათვისების გზით. ამ თვალსაზრისით, უმთავრესი მნიშვნელობა ენიჭება მათ არასამთავრობო ორგანიზაციებს, რომლებიც წარმოადგენენ კულტურულ-საქველმოქმედო საზოგადოებებს.

2. თურქეთის ქართველობის ორგანიზაციები

თურქეთში მცხოვრები ქართული დიასპორა განლაგებულია ორ ძირითად – მარმარილოს ზღვისა (Marmara Bölgesi) და შავიზღვისპირის (Karadeniz Bölgesi) რეგიონებსა და ქალაქ სტამბოლში. აქ თურქეთელ ქართველთა მიერ შექმნილ საზოგადოებებში მიმდინარეობს ენის სწავლება ქართული ენის შემსწავლელი კურსების საშუალებით. ეს ხელს უწყობს ქართული სოფლების საშუალო სკოლებში ქართული ენის, როგორც შერჩევითი საგნის, სწავლების შემოღებას. თურქეთელი ქართველები აქ მართავენ კულტურულ-საქველმოქმედო ღონისძიებებს, იწვევენ კულტურისა და ხელოვნების მოღვაწეებს საქართველოდან. ქართულ საზოგადოებათა საქმიანობის ასალ მიმართულებად ყალიბდება ქართული გვარების დაბრუნების პროცესი.

ქართული დიასპორის მიერ კომპაქტური დასახლების ადგილებში შექმნილი კულტურულ-საქველმოქმედო საზოგადოებები (Dernek)

I. ქალაქი სტამბოლი:

„თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდი“: (Türk Gürcü Eğitim ve Kültür Vakfı). მმართველი საბჭოს შემადგენლობაში შედიან თურქეთის ცნობილი ბიზნესმენები და საზოგადო მოღვაწეები: ისმეთ აჯარი (İsmet Acar), ერგუნ ათაბაი (Ergun Atabay), სიმონ ზაზაძე (Simon Zazadze), ალი ნიჰათ გოქიითი (Ali Nihat Gökyiğit). ფონდის გენერალური დირექტორია მევლუდ ართვინლი (Mevlüt Artvinli).

სიმონ ზაზაძე ხელმძღვანელობს სტამბოლის ქართული საგანის – კათოლიკური მონასტრის სამეურვეო საბჭოს, რომელსაც მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში სათავეში ედგა მამამისი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე პავლე ზაზაძე.

„საქართველოსთან მეგობრობის საზოგადოება“ (Gürcistan Dostluk Derneği). თავმჯდომარეა ალი რიზა ალთუნელი (Ali Rıza Altunel). საზოგადოება დაარსდა 2005 წელს ქ. სტამბოლში. საზოგადოებასთან მოქმედებს ქართული ენის შემსწავლელი კურსები. საზოგადოება გამოსცემს ისტორიულ და კულტურულ კვლევებს ოსმალეთში ქართული წარმოშობის საზოგადო მოღვაწეების შესახებ. ამ მხრივ აღსანიშნავია ჩვენი თანამემამულის, ორდუელი ქართველის მურატ ქასაბის (Murat Kasap) მოღვაწეობა. მან გამოსცა რამდენიმე მონოგრაფია ოსმალეთსა და თურქეთში მოღვაწე ქართველებზე, გადაიღო დოკუმენტური ფილმი თურქეთელ ქართველებზე.

„ქართული კულტურის ცენტრის“ (Gürcü Kültür Merkezi) თავმჯდომარეა ფეჰმი უზალი უსტიაშვილი (Fehmi Uzal); გამგეობის წევრები – სეზენ გონენჯ ოქჯან (Sezen Gonenc Okcan) და თუფან შაფაკ ლომინაძე (Tufan Şafak Lominadze). „კულტურის ცენტრის“ ძალისხმევით ტარდება კონფერენციები საქართველოდან მოწვეული მეცნიერების, ხელოვნების მოღვაწეთა მონაწილეობით, რაც თურქეთელი ქართველების დიდ ინტერესს იწვევს და უღვივებს მათ ქართულ კულტურასთან ერთიანობის შეგნებას. „კულტურის ცენტრში“ წლების განმავლობაში ქართული ენის შემსწავლელ კურსს ხელმძღვანელობდა თურქეთში მოღვაწე ქართველი პედაგოგი მანანა გურგენიძე. ამჟამად ქართული კულტურის ცენტრის მიერ გახსნილ ენის შემსწავლელ კურსებს ნატალია დვალი და ნანა კლდიაშვილი ხელმძღვანელობენ. ცენტრის ყოფილმა ხელმძღვანელმა ეშრეფ ილმაზმა (Eşref Yılmaz) გახსნა ქართული ენის ცენტრი, რომლის ერთადერთი დანიშნულება ქართული ენის სწავლებაა ყველა მსურველისთვის, პირველ რიგში, ეთნიკური ქართველებისთვის.

„ქართული ხელოვნების სახლის“ (Gürcü Sanat Evi) კულტურულ პროგრამებს ახორციელებს მუსიკოსი იბერია ოზქან მელაშვილი (İberia Özkan), რომელიც ხალხური სიმღერის ანსამბლ „ქაფდალის“ დამაარსებელი და ხელმძღვანელიცაა. ანსამბლის რეპერტუარში, ადგილობრივ სიმღერებთან ერთად, წარმოდგენილია საქართველოს სხვადასხვა კუთხის პოლიფონიური სიმღერები.

„ქართული კულტურის სახლი“ (Gürcü Kültür Evi) ერდალ ქუჩუქის (Erdal Küçük) თავმჯდომარეობით მოქმედი ორგანიზაციაა. ინფორმაციას ქართული კულტურის სახლის შესახებ შეგიძლიათ გაცნობთ მის ვებგვერდზე, რომელიც მდიდარ წერილობით და ვიდეო-აუდიო მასალას გვთავაზობს თურქეთის ქართველობაზე.

„ქართული კულტურის სახლის“ თავმჯდომარის მოადგილე ნური ანარი (Nuri Anar) კულტურულ-მუსიკალურ ინტერნეტრადიო „ჩვენებს“ ხელმძღვანელობს, რომელიც ქართულ და თურქულ ენებზე

მაუწყებლობს. მრავლად ჰყავს მსმენელი და მოხალისე თანამშრომელი თურქეთსა და საქართველოში. ერდალ ქუჩუქმა გახსნა ქართული ენის კურსები; მისი ხელმძღვანელობით წარმატებულად მოღვაწეობს და საკმაოდ ხშირ წარმოდგენებს მართავს ქორეოგრაფიული ჯგუფი „ერთობა“ (Ertoba); ბატონი ერდალი იღებს თურქეთის სახელმწიფო ტელევიზიისთვის ფილმ „კავკასიის ქარს“. ეს ფილმი ქართველთა და ჩრდილოეთკავკასიელთა ფოლკლორსა და ტრადიციებს ეძღვნება.

„ბეიქოზის ბათუმელთა ურთიერთდახმარებისა და კულტურული სოლიდარობის საზოგადოების“ (Beykoz Batum Havalisi Yardimlasma ve Kültürel Dayanisma Derneği) თავმჯდომარეა ალი ქილიჩი (Ali Kılıç). ის სტამბოლის ბეიქოზის რაიონში მდებარეობს. ამ რაიონის 250 ათასი მოსახლიდან 30 ათასამდე ქართველია. საზოგადოების წევრებს აქვთ სურვილი, შეისწავლონ მშობლიური ენა, ჩამოაყალიბონ ქართული ცეკვის ჯგუფი, ახლოს გაეცნონ საქართველოს სინამდვილეს. ისინი მართავენ ქართული კულტურის საღამოებს, სადაც იწვევენ ხელოვნების მოღვაწეებს საქართველოდან.

სტამბოლის აზიურ ნაწილში, ბეიქოზის აღმოსავლეთით, მდებარეობს შილეს რაიონი, სადაც მრავალი ქართველი ცხოვრობს. ისინი შილეში მე-19 საუკუნის ბოლოს ართვინის სოფლებიდან (ბერთა და ფორთა) გადმოსახლებულან. შილეს სოფლებში შენარჩუნებული აქვთ ქართული ეთნიკური თვითშეგნება.

II. მარმარილოს ზღვის რეგიონი (Marmara Bölgesi)

„დუზჯეს ქართული კულტურის საზოგადოება“ (Düzce Gürcü Kültür Derneği) დაარსდა 1998 წელს. თავმჯდომარეა აიღინ კუბილაი (Aydin Kubilay). საზოგადოების წევრები დუზჯეს ქართული მოსახლეობის თვითმყოფადი კულტურის შენარჩუნებისათვის იღვწიან. აღსანიშნავია, რომ მათი მხარდაჭერით დუზჯეს უნივერსიტეტში ამოქმედდა ქართული ენის საბაკალავრო პროგრამა, სადაც ქართულ ენას ასწავლის საქართველოდან მიწვეული პედაგოგი მაკა სალია.

გოლჯუქის კავკასიური კულტურისა და თანადგომის საზოგადოების (Gölcük Kafkas Kültür ve Dayanisma Derneği) თავმჯდომარეა მურათ სევიმი (Murat Sevim). საზოგადოება დაარსდა 2001 წელს. გოლჯუქის რაიონში ქართველებით დასახლებული რამდენიმე სოფელია. საზოგადოებასთან დაარსებულია ქართული ქორეოგრაფიული ანსამბლი, რომელიც სისტემატურად მონაწილეობს სხვადასხვა ქალაქში მოწყობილ კულტურულ ღონისძიებებსა და ფესტივალებში.

„ინეგოლის კავკასიური ფოლკლორის საზოგადოების“ (İnegöl Kafkas Folklor Derneği) დაარსება უკავშირდება თურქეთელი ქართველების ეთნიკურ-კულტურული მოძრაობის სულისჩამდგემლსა და პირველი ქართული ჟურნალის „ჩვენებურის“ რედაქტორს აჰმედ ოზქან მელაშვილს (Ahmet Özkan Melaşvili). არაერთმა, შედეგში ცნობილმა საზოგადო მოღვაწემ, სწორედ ამ საზოგადოებაში ისწავლა და შეითვისა ქართული კულტურის ანბანი. საზოგადოებას წლების განმავლობაში მეთაურობდა მემედ ნური თაიარი (Mehmet Nuri Tayyar), რომელიც საქართველოს სახელმწიფომ ღირსების ორდენით დააჯილდოვა ქართულ კულტურაში შეტანილი განსაკუთრებული ღვაწლისათვის.

საზოგადოებასთან არსებული ქორეოგრაფიული ანსამბლის მონაწილეობით ინეგოლში ტრადიციული სახე მიიღო საერთაშორისო ფესტივალების მოწყობამ, რომლებშიც მონაწილეობენ ანსამბლები და შემსრულებლები საქართველოდან და სხვა ქვეყნიებიდან. „ინეგოლის კავკასიური ფოლკლორის საზოგადოების“ თავმჯდომარის ომერ ფარუქ დემირთაშის (Ömer Faruk Demirtaş) ინიციატივით, 2015 წლის თებერვალში გაიხსნა ქართული ენის შემსწავლელი კურსი.

„ორჰანგაზის კავკასიური კულტურისა და თანადგომის საზოგადოება“ (Orhangazi Kafkas Kültür Dayanisma ve Folklor Derneği) დაარსდა 1995 წელს. თავმჯდომარეა ზეკერია კაფლანი (Zekeriya Kaplan). საზოგადოებასთან ჩამოყალიბებულია საბავშვო ქორეოგრაფიულ-ფოლკლორული ანსამბლი. ჯერ არ გახსნილა ქართული ენის ჯგუფი.

„იზნიქის ბათუმელთა კავკასიური საზოგადოება“ (İznilik Batum Kafkas Derneği) დაარსდა 1991 წელს. მისი დამფუძნებელი და დამფინანსებელი წლების განმავლობაში იყო ადგილობრივი ქართველი ბიზნესმენი იბრაჰიმ შენერი (İbrahim Şener). ამჟამად საზოგადოებას ხელმძღვანელობს ქადირ იუქსეკი (Kadir Yüksek). იზნიქის საზოგადოებასთან არსებული ბავშვთა ცეკვის ანსამბლი წარმატებულად მონაწილეობს თურქეთის საბავშვო ფესტივალებში.

„ჰენდექის ბათუმელთა კულტურის საზოგადოება“ (Hendek Batum Kültür Derneği) დაარსდა 1996 წელს. თავმჯდომარეა ჯიჰათ ფეჰლივანი (Cihat Pehlivan). ჰენდექის ქართველებს ჩამოყალიბებული აქვთ ქართული ცეკვის ჯგუფი, მონაწილეობენ თურქეთის ქართველების კულტურულ ღონისძიებებში.

ადაფაზარის (საქარია) ქართული თემის ხელმძღვანელებს ერდოღან შენოლს (Erdoğan Şenol), მედიჰა ილდიზსა (Mediha Yıldız) და ფევზი ჩელების (Fevzi Çelebi) მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვთ ქართული კულტურის განვითარებაში მრავალმხრივი საინფორმაციო და საგანმანათლებლო საქმიანობის გზით.

ქოჯაელის ქართულ-კავკასიური კულტურის ცენტრის (Kocaeli Kartvel Kafkas Kültür Merkezi) ხელმძღვანელი აბდულლაჰ ზორლუ (Abdullah Zorlu) თურქეთ-საქართველოს კულტურული ურთიერთობებში შეტანილი წვლილისათვის ღირსების ორდენით დაჯილდოვდა.

III. შავი ზღვის რეგიონი (Karadeniz Bölgesi)

„უნიეს აჭარელ ქართველთა მეგობრობისა და კულტურის საზოგადოება“ (Ünye Acara Gürcü Dostluk ve Kültür Derneği) შეიქმნა ორლუს ოლქის ქ. უნიეში 2014 წლის ივლისში. თავმჯდომარეა მემედ ალი გურსოი (Mehmet Ali Gürsoy). საზოგადოება ასამდე წევრს აერთიანებს. მათ გახსნეს ქართული ენის კურსები და მასწავლებლად მოიწვიეს უნიეს მკვიდრი, საქართველოში განათლებამიღებული ჰულია ჩილოღლუ (Hülya Çiloğlu). ყალიბდება ქართული ფოლკლორის ჯგუფი.

ქართული სათვისტომოების დაარსების მოსამზადებელი სამუშაოები ტარდება ფაცასა და ბულანჯაქში (გირესუნ).

სამსუნის ოლქის სალიფაზარის რაიონში (Samsun Salıpazarı) მოქმედებს **„ბათუმ-აჭარის სოციალური ურთიერთდახმარებისა და სოლიდარობის საზოგადოება“ (Salıġazarı Batum Acara Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği)**. მისი თავმჯდომარეა ადემ იაზიჯი (Adem Yazıcı). საზოგადოება 2010 წელს დაარსდა. მასში ასამდე კაცია გაწევრებული. სულ სალიფაზარის რაიონში შეიდი ათასამდე ქართველი ცხოვრობს. ამ რეგიონში ექვსი ქართული სოფელია.

„სინოპის ქართული კულტურისა და მეგობრობის საზოგადოება (Sinop Gürcü Kültür ve Dostluk Derneği), რომლის თავმჯდომარეა სელამეთინ უნალი (Selamettin Ünal), დაარსდა 2011 წელს. ითვლის 170 წევრს. ქ. სინოპსა და მის მიმდებარე სოფლებში მცხოვრებ ქართველთა რიცხვი 50 ათასს აღწევს. სინოპის ოლქში ორმოცზე მეტი ქართული სოფელი და სოფლის უბანია მთიან ადგილებში. განსაკუთრებით ბევრი ქართველია ერფელექის (Erfelek) რაიონში.

აქვე გვსურს დავასახელოთ ის თურქეთელი ქართველები, რომლებმაც დიდი წვლილი შეიტანეს ქართული კულტურის შენარჩუნება-განვითარებაში:

მწერალი ქევსერ რუჰი (Kevser Ruhi), რომელმაც მოამზადა თურქეთის განათლების სამინისტროსთვის ქართული ენის სწავლების პროგრამა, რითაც ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენა მოხდა და თურქეთელ ქართველებს მშობლიური ენის სკოლაში შესწავლის შესაძლებლობა მიეცათ;

შალვა თევზაძე (Şalva Tevzadze) – თურქეთის ქართველების პირველი ბეჭდური ორგანოს «ჩვენებურის» გამომცემელი, მწერალი და ჟურნალისტი;

ოსმან ნური მერჯანი —(Osman Nurl Mercan) ჟურნალ „ჩვენებურის“ რედაქტორი 1990-იან წლებში;

ფაჰრეთინ ჩილოღლუ (Fahrettin Çiloğlu) – არაერთი წიგნი გამოსცა საქართველოში. თარგმნის თურქულ ენაზე ქართველ მწერალთა ნაწარმოებებს;

ბაიარ შაჰინი (Bayar Şahin) – მისმა ხელოვნებამ, შეუდარებელმა სიმღერებმა ხელახლა აღმოაჩინა საქართველოს თურქეთის ქართველობა;

დავუთ კაპტანი (Davut Kaptan) და მისი მეუღლე მანანა ასანაძე ეწევიან ქველმოქმედებას საქართველოში;

ცნობილი კარდიოქირურგი **ისმეთ დინდარი (İsmet Dindar)** – მისი ხელმძღვანელობით ბათუმში ამოქმედდა ბათუმის საერთაშორისო უნივერსიტეტი;

მაია სარჩანი (Maya Sarıcan) – ხელმძღვანელობს ქართული ენის შემსწავლელ კურსებს ქალაქ ადაფაზარში;

მურად შაჰინი (Murat Şahin) – იკვლევს უნიელი ქართველების ენობრივ და ეთნიკურ ვითარებას;

აჰმედ ფათიჰ აჯარი (Ahmet Fatih Acar) – სტამბოლის მერიის საგარეო ურთიერთობების სამსახურის თანამშრომელი. მხარდაჭერას უწევს სტამბოლში ქართული კულტურის წარმოჩენას, საქართველო-თურქეთის კულტურული და სამეცნიერო თანამშრომლობის გაღრმავებას;

თურქეთის ქართველების კულტურულ და საქველმოქმედო საქმიანობაში დიდი წვლილი შეაქვთ საზოგადო მოღვაწეებს, ბიზნესმენებს, სამეცნიერო ინტელიგენციის წარმომადგენლებს: **ქამილ ოღუნს (Kamil Olgun)**, **მუსტაფა იაკუტს (Mustafa Yakut)**, **შენოლ ტაბანს (Senol Taban)**, **მეთინ ბალჯის (Metin Balci)**, **აიჰან იშიქს (Ayhan Işık)**, **ორჰან შარდაღს (Orhan Şardad)**, **ქანთოღლდათურქ ქებუზენსენს (Kantoglu Daturk Kebuzensin)** და **ასოციაციის თავმჯდომარეს ქენან ილდირიმს (Kenan Yıldırım)**.

თურქეთელი ქართველებისა და საქართველოს სამეცნიერო საზოგადოების აქტიურობით თურქეთის რამდენიმე უნივერსიტეტში გაიხსნა ქართული ენისა და ლიტერატურის განყოფილებები. არდაჰანის (Ardahan), დუზჯეს (Düzce), ყარსის (Kars) და რიზეს (Rize) უნივერსიტეტების სტუდენტები მიიღებენ ბაკალავრის დიპლომს ქართულ ენასა და ლიტერატურაში. სტუდენტებს მიღებული დიპლომით უფლება ეძლევათ თურქეთისა და საზღვარგარეთის ნებისმიერ უნივერსიტეტში ჩააბარონ მაგისტრატურაში. თურქულ უნივერსიტეტებში ქართულ ენას ასწავლიან ნანა კაჭარავა და მაკა სალია.

ართვინელი ქართველები, ახალგაზრდა მეცნიერები **ნერიმან ალბაირაკი (Neriman Albayrak)** და **აბდურაჰმან სეჩკინი (Abdurrahman Seçkin)** მეცნიერულ კვლევა-ძიებას ატარებენ თბილისში.

თურქეთის ქართველებისთვის მნიშვნელოვან მოვლენად იქცა თურქეთის განათლების სამინისტროს მიერ საშუალო სკოლებში არჩევით საგნად ქართული ენის სწავლების დაშვება. ათი მოსწავლის მშობლისგან თხოვნის არსებობის შემთხვევაში თურქეთის განათლების სამინისტროს მიერ ნებადართულია სკოლაში ქართულ ენაზე სწავლება, კვირაში ორი საათი. ჯგუფში სულ მცირე ათი მოსწავლე უნდა იყოს. ამ საგნისთვის საგანმანათლებლო პროგრამა შეადგინეს ქევსერ რუჰიმ და ერდალ ქუჩუქმა.

ადაფაზარში (საქარიის ოლქი) მცხოვრები ქართველების ინიციატივით სოფელ ნურუოსმანიეს საშუალო სკოლაში გაიხსნა ქართული ენის შერჩევითი (ფაკულტატური) სწავლების კურსი, რომელსაც მუსტაფა ქოლათი (Mustafa Kolat) ხელმძღვანელობს. ნურუოსმანიეს მაგალითს, მოსალოდნელია, რომ ბევრი თურქეთელი ქართველი მიბაძავს. საქართველოს სახელმწიფომ ქევსერ რუჰიმ და ერდალ ქუჩუქი ქართული კულტურის პოპულარიზაციაში შეტანილი წვლილისათვის მაღალი სახელმწიფო ჯილდოთი – ბრწყინვალეების ორდენით დააჯილდოვა.

თურქეთელი ქართველებისთვის მნიშვნელოვანია საქართველოდან მათი ყოფით და პრობლემებით დაინტერესება, რადგან ეს თავს აგრძნობინებს საერთო ქართული სივრცის შემადგენელ ნაწილად და ამგვარად ზრდის ეთნიკური თავისთავადობის, სხვა ეთნოსებისგან გამორჩეულობის განცდას. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია თურქეთის ქართველობის გულშემატკივარი, საქართველოს საზოგადოებრივი და სამეცნიერო კულტურული წრეების წარმომადგენლების საქმიანობის ეფექტიანობისა და პოპულარობის გაზრდა.

თურქეთელი ქართველები საქართველოს ხელისუფლებისა და საზოგადოებრიობის მხრიდან მათდამი მეტ ყურადღებას მოელონ. ამ მოლოდინში უნდა ვიგულისხმოთ:

საქართველოში თურქეთელი ქართველების პრობლემატიკის წინ წამოწევა, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში, სამეცნიერო ფორუმებზე, უნივერსიტეტებში თურქეთელი ქართველების თემატიკის გაშუქება, მათი საჭიროებების კვლევა, არსებული ვითარების განხილვა და დისკუსიების მოწყობა მასში თურქეთელი ქართველების მონაწილეობით; საქართველოს საზოგადოებრივი მაუწყებლის პირველ სატელევიზიო არხსა და რადიოში თურქეთელი ქართველებისთვის განკუთვნილი სპეციალური გადაცემების, მათ შორის ქართული ენის შემსწავლელი პროგრამების გადაცემა; საქართველოში თურქეთელი ქართველების თემატიკისადმი მიძღვნილი ორენოვანი (ქართულ-თურქული) პერიოდული, სამეცნიერო-პუბლიცისტური გამოცემის (ჟურნალის, კრებულის) მომზადება თურქეთელი ქართველების მონაწილეობით.

თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებთან დაკავშირებით, ნაყოფიერ სამეცნიერო და საგანმანათლებლო საქმიანობას ეწევა საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა თამარ მეფის სახელობის უნივერსიტეტი. 2012 წელს უნივერსიტეტმა მოიპოვა სამწლიანი სახელმწიფო გრანტი პროექტის – „თურქეთის ქართველები: ისტორია, სულიერი და მატერიალური კულტურა, ენობრივი ვითარება“ – განხორციელებისათვის. გრანტის ფარგლებში ჩატარდა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციები და სიმპოზიუმები, მოეწყო სამეცნიერო ექსპედიციები თურქეთის რესპუბლიკაში და შესწავლილ იქნა ქართული კულტურის ძეგლები, ქართველთა სამეურნეო და საოჯახო ტრადიციები, ეთნოლოგიური და ლინგვისტური საკითხები.

თამარ მეფის სახელობის უნივერსიტეტში მისი რექტორის, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორის, არქიმანდრიტ ადამ ახალაძის ინიციატივით გაიხსნა აჰმედ ოზქან მეღაშვილის სახელობის კაბინეტი, რომელიც საქართველო-თურქეთის კულტურული და სამეცნიერო ურთიერთობების გაღრმავებას ემსახურება.

უნივერსიტეტში რამდენიმე წელიწადია ხორციელდება **თურქეთის მცოდნეობის სამაგისტრო პროგრამა**. საშურ საქმედ გვესახება სწორედ ამ სასწავლო პროგრამაში მოვიზიდოთ და ჩავრთოთ რაც შეიძლება მეტი სტუდენტი.

2015 წელს თამარ მეფის უნივერსიტეტის რექტორის, კანცლერისა და სენატის წევრთა სტამბოლში ვიზიტის ფარგლებში გამართული შეხვედრებისას ქართულ დიასპორასა და საქართველოში დაინტერესებულ თურქ მეცნიერებთან წარმოჩინდა თურქეთში ქართული ენის სწავლების, თურქეთისა და საქართველოს სამეცნიერო წრეებს შორის შემდგომი თანამშრომლობის გაღრმავების აუცილებლობა.

3. თურქეთის ლაზების კულტურული ორგანიზაციები:

თურქეთის ქართველობას ნათესაობა და მეგობრობა აკავშირებს ადგილობრივ ლაზურ მოსახლეობასთან. როგორც ქართველებში, ასევე ლაზებში ძლიერია საერთო ფესვებისადმი კუთვნილების შეგნება. განსაკუთრებით ეს შეიმჩნევა ქართველებში, რასაც თავისი ახსნა აქვს: ქართველების წრეში მეტია შშობლიური ენის მცოდნენი, რომელთაც ხელი მიუწვდებათ ქართულ პუბლიცისტურ და სამეცნიერო ლიტერატურაზე, სადაც ლაზების წარმომავლობა ობიექტურადაა განხილული.

ლაზური მოსახლეობის ძირითადი განსახლების არეალი არის საქართველოს მოსაზღვრე ართვინის და რიზეს ოლქები (Artvin, Rize). აქედან ემიგრირებული მრავალი ლაზი ცხოვრობს სტამბოლსა და მარმარილოს ზღვის რეგიონში.

ლაზურ მოსახლეობაში ფართოდ ვრცელდება ლაზების, როგორც ანატოლიის მკვიდრი თვითმყოფადი ხალხის, კულტურული ფასეულობების შენარჩუნებისკენ მიმართული მოძრაობა. ლაზებმა, განსაკუთრებით რიზესა და ართვინის ოლქებში, ეთნიკური თვითშეგნების განვითარებისთვის მნიშვნელოვანი საქმიანობა გაშალეს. არდაშენის (Ardeşen) რაიონში ამოქმედდა ლაზური ტელევიზია, მომზადდა ლაზური ენის სახელმძღვანელოები, რომლის მიხედვით ართვინისა და რიზეს სკოლებში მსურველები ლაზურს სწავლობენ თურქეთის განათლების სამინისტროს მიერ დაშვებული შერჩევითი ენების პროგრამის შესაბამისად.

თურქეთში ლაზური დამწერლობა, თურქული ანბანის საფუძველზე 1983 წელს შეიქმნა. მისი გამოყენება 1990-2000-იან წლებში სამი ჟურნალის – „**ოგნი**“ (Ognü), „**მჯორას**“ (Mjora) და „**სკანი ნენას**“ (Skani Nena) – რამდენიმე ნომრის გამოშვებით შემოიფარგლა. ამჯერად, დღის წესრიგში დგას ლაზურის, როგორც თურქეთის ერთ-ერთი მკვიდრი ეთნიკური ჯგუფის, დამწერლობის აღორძინება, რაც ლაზური კულტურის შენარჩუნებისა და განვითარების წინაპირობად უნდა იქცეს.

„**ლაზური კულტურის საზოგადოება**“ (Laz Kültür Derneği), რომლის თავმჯდომარეა მეჭმედალი ბარიშ ბემლი (Mehmedali Barış Beşli), გამოსცემს ჟურნალს „სკანი ნენა“.

ლაზური კულტურის პოპულარიზაციას ეწევა „**ლაზური ინსტიტუტი**“ (Laz Enstitüsü). ინსტიტუტს ხელმძღვანელობს ისმაილ ავჯი ბუჯაკლიში (İsmail Avcı Bucaklışı). ლაზური ინსტიტუტის წევრი მეჭმედ ბექაროღლუ (Mehmet Bekaroğlu) თურქეთის პარლამენტის დეპუტატია.

მწერალი და პუბლიცისტი ალი იჰსან აქსამაზი (Ali İhsan Aksamaz) მუშაობს ლაზების ისტორიის, ენისა და თვითმყოფადი კულტურის საკითხებზე.

ქ. არჰავში (Arhavi) დაარსდა „**შქუნი ბერეპე**“ (Şkuni Berepe) – ლაზების კულტურისა და ტურიზმის საზოგადოება.

ირფან ჩაღატაის (İrfan Çağatay) რედაქტორობით გამოვიდა გაზეთი „აღანი მურუცხი“ (Ağani Murutsxi, „ახალი ვარსკვლავი“).

ლაზი აქტივისტების მოთხოვნით ლაზებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში ხელი სუფლებამ სკოლებში ლაზური ენის აუცილებელი სწავლება უნდა შემოიღოს, რადგან თვითონ ლაზებში არ არსებობს შშობლიურ ენაზე წერა-კითხვის ტრადიცია და ის ხელოვნურად უნდა დაინერგოს სკოლებში. ლაზური ეთნიკური თვითშეგნებისთვის ასევე მნიშვნელოვანია რიზეს ოლქის ლაზური დასახლებების ძველი ტოპონიმების აღდგენა.

4. თურქეთის აფხაზური დიასპორის ორგანიზაციები:

თურქეთის რესპუბლიკაში დამკვიდრებული აფხაზების ძირითადი ნაწილი თავმოყრილია საქარბას (ადაფაზარი), ქოჯაელის (იზმითი), გოლჯუკის, ბილეჯიკის, დუზჯეს, ბალიქესირის, ესკიშეჰირის, ბურსის,

იზმირის, სამსუნის, სივასისა და იოზგათის ოლქებსა და ქალაქ სტამბოლში. თურქეთის ქართული წარმოშობის მოსახლეობასთან აფხაზები თანაცხოვრობენ ინეგოლში, საქარიაში, დუზჯეში, ბალიქესირში, გოლჯუკში. თურქეთში მცხოვრები აფხაზური წარმოშობის მოქალაქეები გაერთიანებულნი არიან საზოგადოებებში (dernek), რომლებიც შექმნილია დიასპორის კომპაქტურად განსახლების ადგილებში, ქალაქ სტამბოლსა და დედაქალაქ ანკარაში.

დიასპორის საზოგადოებები, კულტურულ-საქველმოქმედო ფონდები და საინფორმაციო-შემეცნებითი სტრუქტურები ცდილობენ შეინარჩუნონ კულტურული თვითმყოფადობა და ეთნიკური ტრადიციები.

თურქეთის რესპუბლიკაში აფხაზთა რაოდენობის შესახებ ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემი არ არსებობს. სხვადასხვა ინფორმაციის შეჯერების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ თურქეთის მოქალაქე ეთნიკური აფხაზების რაოდენობა 200 ათასს აღწევს.

კომპაქტურად დასახლების ადგილებში შეინარჩუნებულია ზოგიერთი აფხაზური წეს-ჩვეულება, სარიტუალო (საქორწილო) ცეკვა-თამაშობები, სიმღერები, ტრადიციული დამოკიდებულება უფროს-უმცროსებს შორის. უფროსი და საშუალო თაობა საკმაოდ კარგად ფლობს მშობლიურ აფხაზურ ენას.

თურქეთის აფხაზები ატარებენ თურქულ სახელებსა და გვარებს, მაგრამ მათ იციან საკუთარი საგვარეულოები და ამის მიხედვით განსაზღვრავენ ნათესაურ კავშირებს. დუზჯეს ოლქის სოფლებში ცხოვრობენ აფხაზური საგვარეულოები: იაშბა, ტარბა, კაპბა, არგუნ, შამბა, ვარდანია, ჟიბა, კოზბა, აგირბა, ცუგბა, ავიბა, გულია, ტანია, ვანაჩა.

თურქეთის აფხაზური დიასპორის აქტივობა გამოიხატება დიასპორული ორგანიზაციების საქმიანობაში. 2011 წლიდან მოქმედებს აფხაზური საზოგადოებების საკოორდინაციო ორგანო – **აფხაზური საზოგადოებების ფედერაცია (Abhaz Dernekleri Federasyonu).**

აფხაზური ორგანიზაციებიდან აღსანიშნავია სტამბოლში მოქმედი **კავკასია-აფხაზეთის სოლიდარობის კომიტეტი (Kafkas Abhazya Dayanışma Komitesi)**, **სტამბოლის აფხაზური კულტურის საზოგადოება (İstanbul Abhaz Kültür Derneği)**, **ანკარის აფხაზური საზოგადოება (Ankara Abhaz Derneği)**, **დუზჯეს აფხაზური საზოგადოება (Düzce Abhaz Derneği).**

აფხაზური დიასპორის ორგანიზაციების საქმიანობა მიმართულია აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმთან თანამშრომლობისა და თურქეთის რესპუბლიკაში აფხაზი ლიდერების ინტერესების ლობირებისაკენ. მათ მიზნებში შედის „აფხაზეთის დამოუკიდებლობის“ იდეის ლობირება თურქეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ წრეებში, თურქეთის მიერ აფხაზეთთან საზღვაო და საჰაერო მიმოსვლის დაწყება, დიასპორის წარმომადგენლებისთვის აფხაზეთში შეღავათიანი ბიზნესის გარანტირება, საკუთრების უფლების დაკანონება და თურქეთიდან მუჰაჯირთა შთამომავლების აფხაზეთში რეპატრიაციისათვის საჭირო სხვა ღონისძიებების გატარება.

აფხაზური დიასპორის ორგანიზაციები და განსაკუთრებით აფხაზური საზოგადოებების ფედერაცია, აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმის მიერ შექმნილ რეპატრიაციის კომიტეტთან აქტიურ თანამშრომლობას ეწევა, რომლის მიზანია აფხაზეთში მუჰაჯირების დაბრუნება და მათთვის პრივილეგირებული საცხოვრებელი და სამუშაო პირობების შექმნა.

ფედერაციისა და „რეპატრიაციის კომიტეტის“ მხარდაჭერით მიმდინარეობს აფხაზეთიდან განდევნილ ქართველთა სახლების შეკეთება და ახალი საცხოვრებელი კოტეჯების აშენება თურქეთის აფხაზური დიასპორის იმ წევრებისათვის, ვინც აფხაზეთში დასახლების სურვილს გამოთქვამს. აფხაზეთში ჩასულ თურქეთის მოქალაქეებზე – ე.წ. აფხაზ რეპატრიანტებზე, უსასყიდლოდ გაიცემა ქართველების კუთვნილი საცხოვრებელი სახლები და კარ-მიდამოები. გულრიფშის რაიონის სოფლებში – მერხეულში, მაჭარაში, დრანდაში, ასევე ოჩამჩირის რაიონის სოფლებში, თურქეთიდან ჩასულ ორასამდე ოჯახს გადაეცა საკარმიდამო ნაკვეთები და ბინები. ამ საქმეებზე ზრუნავს სოხუმში სპეციალურად შექმნილი „რეპატრიაციის სახელმწიფო კომიტეტი“. გადმოსახლებას ხელს უწყობს აფხაზეთის კანონი მოქალაქეობაზე, რითაც დიასპორის აფხაზებს ავტომატურად ენიჭებათ აფხაზეთის მოქალაქეობა.

აფხაზეთში საჭიროდ თვლიან, მოაწყონ აფხაზების დიდი გადასახლება თურქეთიდან აფხაზეთში, რადგან აფხაზეთის მოსახლეობა 250 ათასს არ აღემატება, ხოლო საკუთრივ აფხაზები ამ რაოდენობის ნახევარსაც არ შეადგენენ. ამიტომ, მათთვის მნიშვნელოვანია თურქეთის აფხაზური დიასპორის დაბრუნება აფხაზეთში, რამაც აფხაზები შესძლოა დემოგრაფიული კატასტროფისა და რუსული (არა მარტო) ასიმილაციისგან იხსნას.

დიასპორის ორგანიზაციებს საზაფხულო არდადეგებზე თურქეთის აფხაზი დიასპორის მოსწავლე ახალგაზრდობა ჩაჰყავთ აფხაზეთში. მათვე ჩამოჰყავთ თურქეთში მოსწავლეთა ჯგუფები აფხაზეთიდან, ეხმარებიან მათ

პრესტიჟულ უმაღლეს სასწავლებლებში მოწყობაში, უნიშნავენ სტიპენდიას, უზრუნველყოფენ საცხოვრებლით.

2013-2014 წლებში გახშირდა თურქეთიდან პარლამენტის დეპუტატების, ბიზნესმენთა ჯგუფების, საკურორტო ინდუსტრიის წარმომადგენლების ვიზიტები აფხაზეთში, სადაც მათ ხვდებიან აფხაზეთის ხელისუფლების უმაღლესი პირები. თურქეთელი აფხაზები და მათთან დაკავშირებული თურქი ბიზნესმენები გეგმავენ სოხუმში მთავრობის სახლის რეკონსტრუქციას, ტურისტულ ინფრასტრუქტურაში ინვესტიციების დაბანდებას.

აფხაზეთში დამკვიდრებული თურქეთის მოქალაქეები მონაწილეობენ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მაგალითად, სონერ გოგუა (Soner Gogua), რომელიც წლების განმავლობაში იყო აფხაზეთის პარლამენტის დეპუტატი, ახლა იქ სავაჭრო სამრეწველო პალატის ერთ-ერთი ხელმძღვანელია, ცდილობს თურქეთ-აფხაზეთის სავაჭრო-ეკონომიკურ კავშირების დამყარებას; ტაიფუნ არძინბა, რომელიც ხელმძღვანელობს კომპანია „ტყვარჩელის ქვანახშირს“, ამავე დროს აფხაზეთის პარლამენტის წევრია.

2015 წლისთვის აფხაზეთში ცხოვრობდა ორი ათასამდე რეპატრიანტი. მათ შორის არიან ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსული აბაზები, ექვსასამდე თურქეთელი აფხაზი და ხუთასი სირიიდან ჩამოყვანილი ლტოლვილი აფხაზი.

2016 წლიდან თურქეთელი აფხაზების ინტენსიური საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირები სოხუმთან საგრძნობლად შეიზღუდა რუსეთსა და თურქეთს შორის კონფრონტაციის გამო.

5. თურქეთის ქართველებისა და აფხაზების ურთიერთდამოკიდებულებისათვის

საქართველოში არსებული აფხაზეთის საკითხის სიმწვავე უარყოფით გავლენას ახდენს, ცხადია, ქართველთა და აფხაზთა შორის ურთიერთობაზე თურქეთშიც. თუმცა ეს დამაბულობა თურქეთში ფიზიკურ დაპირისპირებაში არასოდეს გადაზრდილა, მაგრამ 1990-იანი წლების ომმა აფხაზეთში და განსაკუთრებით რუსეთის მიერ აფხაზეთისა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის (ცხინვალის რეგიონის, სამაჩაბლოს) დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად აღიარებამ 2008 წელს ნათლად წარმოაჩინა ის ინტერესთა შეუთავსებლობა, რაც თურქეთში მოქმედ ქართულ და აფხაზურ დიასპორულ ორგანიზაციებს შორის გაჩნდა. მაშინ, როდესაც თურქეთის აფხაზური ორგანიზაციები რუსეთის მხრიდან აფხაზეთის „აღიარებას“ ზეიმობდნენ, სტამბოლში, რუსეთის ფედერაციის გენერალური საკონსულოს წინ ქართული დიასპორის მიერ ორგანიზებული საპროტესტო მიტინგები იმართებოდა.

აფხაზეთის სტატუსისადმი ურთიერთგამომრიცხავი დამოკიდებულების მიუხედავად, თურქეთის ქართველობა და აფხაზობა ფლობენ შესაბამის პოტენციალს, როგორც თურქეთში, ასევე საქართველოში, მათ შორის აფხაზეთშიც, დაპირისპირებულ მხარეებს შორის ცივილიზებული დიალოგისათვის.

თურქეთის დაბა-სოფლებში საუკუნე-ნახევრის განმავლობაში ერთმანეთთან მშვიდობიანად თანაცხოვრობენ ქართველები და აფხაზები; არის შერეული ქორწინებები, თუმცა მათი რიცხვი თანდათან შემცირდა უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში, რაც ისევ და ისევ აფხაზეთის ომისა და ამის შედეგად აფხაზეთის ქართული სამყაროსგან გაუცხოების შედეგია.

თურქეთელი აფხაზები უკვე ერიდებიან ქართველებთან ოჯახის შექმნას. თუ ადრე აფხაზისთვის, ყოფილი ტრადიციის დონეზე, სასურველი იყო მენტალური და კულტურული სიახლოვის გამო, პირველ რიგში ქართველთან დამოყვრება, ქართველთან ოჯახის შექმნა, ახლა აფხაზები ქართველებს გაურბიან.

იგივე შეიძლება ითქვას ქართველებზეც, რომლებიც ანალოგიურ გულგრილობას იჩენენ აფხაზებისადმი. მიუხედავად ამისა შენარჩუნებულია განსაკუთრებით უფროს თაობაში, ერთმანეთის ენის ცოდნა, ზრდილობიანი დამოკიდებულება და პატივისცემის გამონახვა საერთო-სანათესაო შეხვედრებისა და რელიგიური რიტუალების დროს.

თურქეთელი აფხაზების კავშირები აფხაზეთთან უფრო ინტენსიურია და მაღალ დონეზეც დგას, ვიდრე ქართული დიასპორისა საქართველოსთან. აფხაზეთის პარლამენტში 1995 წლიდან ყოველთვის არის 2-3 თურქეთელი აფხაზი, მაშინ, როდესაც თურქეთელი ქართველები საქართველოს პარლამენტში არასოდეს ყოფილან წარმოდგენილნი.

აღსანიშნავია, რომ **ქართულ-აფხაზურ დიალოგში** თურქეთის ქართველებსა და აფხაზებს მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლიათ. ამ მხრივ, საინტერესო პოტენციალი გააჩნიათ როგორც ქართულ და

აფხაზურ არასამთავრობო ორგანიზაციებს (დერნეკებს), ასევე, საზოგადო მოღვაწეებსა და პოლიტიკოსებს, მათ შორის, თურქეთის დიდი ეროვნული კრების (პარლამენტის) ქართველ და აფხაზური წარმომავლობის დეპუტატებს.

თურქეთის პარლამენტში ქართველი და აფხაზი დეპუტატების კორპუსის გაერთიანება შესაძლებელია მოხდეს თურქეთ-საქართველოს მეგობრობის ჯგუფის ირგვლივ. მათი შუამავლობა თურქეთის აფხაზური და ქართული დიასპორების წარმომადგენლებთან ერთად ქართულ-აფხაზურ დიალოგში უსათუოდ პერსპექტიული და წარმატებული იქნება.

დასკვნა:

თურქეთში მოქმედი ქართული და აფხაზური დიასპორის ორგანიზაციები და ლაზური მოსახლეობის კულტურული დაწესებულებები, თურქეთის მოქალაქე ქართველებში, ლაზებსა და აფხაზებში საკუთარი ეთნიკური იდენტობის ძიების სტიმულატორსა და წარმოქმნილი ეთნოკულტურული მოთხოვნების დაკმაყოფილების საშუალებას წარმოადგენენ. ამრიგად, მათ წრესა და მათთან კავშირში ხდება ეთნიკური თვითშეგნების ფორმირება.

თურქეთის ქართველები და აფხაზები საქართველოს დიასპორა თურქეთში, ხოლო ლაზები ქართველების უახლოესი მონათესავე ხალხი და ქართველურ ენათა ოჯახის წევრია. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია საქართველოს საზოგადოებრიობის მეტი დაინტერესება მეზობელ თურქეთის სახელმწიფოში ქართული, აფხაზური და ლაზური თვითმყოფადი კულტურითა და ამ კულტურის მატარებელი ადამიანების ყოფითა და მოღვაწეობით.

ლიტერატურა:

1. საქართველო და თურქეთი: კულტურულ ურთიერთობათა ისტორია, დღევანდელი და პერსპექტივები. აჰმედ ოზქან მელაშვილის დაბ. 90 წ. მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. თბილისი, 21-24 ივნისი, 2012. – საქ. საპატრ. წმ. თამარ მეფის უნ-ტი, 2012. – 224 გვ. 2. ლ. ჩლაიძე. თურქეთელი ქართველები // საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. - თბ., არეტი, 2005. - გვ. 440-449. 3. Milton J. Esman. Diasporas in the Contemporary World. Cambridge 2009. 4. Jolle Demmers. Diaspora and Conflict: Locality, Long Distance Nationalism, and Delocalization of Conflict Dynamics. European Institute for Communication and Culture. Javnost, Vol.9, 2002. 5. Wolfram Zunzer. Diaspora Communities and Civil Conflict Transformation. Berghof Research Center for Constructive Conflict Management 2004. 6. Zaza Tsursumia. Gürcistan-Türkiye İlişkilerinde Abhazya Faktörü. İstanbul Aydın Üniversitesi Üç Deniz Havzası Ülkeleri Sempozyumu, 2011.

ინტერნეტრესურსები:

- www.king-tamar.net
- <http://www.turkgurcuvakfi.org>
- <http://www.gdd.org.tr>
- <https://www.facebook.com/profile.php?id=100007285218660&fref=nf>
- <http://www.gurcukulturevi.com>
- <https://www.facebook.com/beykozbatum.havalisi?fref=ts>
- <https://www.facebook.com/groups/georgiandiasporaofturkey>
- <http://www.lazkulturdernegi.org.tr>
- <http://www.lazenstitu.com>
- <http://www.abhazfederasyonu.org/>